

ANTTI RUOTSALA

Miten mongolit valloittivat maailman?

Antti Ruotsala arvioi Timothy Mayn kokonaisesityksen mongolien sodankäynnistä. Mongolien imperiumi ulottui laajimmillaan itäisestä Euroopasta Koreaan ja Siperiasta Intian rajoille.

■ Vuonna 1206 Mongolian alueen paimentolaiset valitsivat yhteisessä kokouksessaan, suuressa *kuriltaissa* hallitsijakseen mongolien päällikön Temüdžinin antaen hänelle arvonimen Tšingis-kaani (= luja tai hirmuinen hallitsija). Puolessa vuosisadassa he loivat maailmanhistorian tähän mennessä laajimman manner-imperiumin, joka ulottui itäisestä Euroopasta Koreaan ja Siperiasta Intian rajoille. Pääpiirteissään tuo valtakunta kesti, tosin neljään kaanikuntaan jakautuneena, aina 1300-luvun alkuvuosikymmenille asti.

Tšingis-kaanin noustessa valtaan paimentolaisia oli Mongolian aroilla arviolta vain vajaa miljoona. Usein ihmetellään, kuinka mongolit kykenivät toistuvasti lyömään vastassaan olleet, yleensä lukumäärältään suuremmat vihollisarmeijat. Vastausta voi hakea monelta taholta, mutta yksi syy mongolien voittokululle liittyy varmasti heidän sotalaitokseensa ja sodankäyntitapoihinsa. Yhdysvaltalainen mongolien historian asiantuntija Timothy May keskittyy juuri tähän nyt tarkasteltavassa teoksessaan.¹ Aiemmin hän on

tutkinut erityisesti mongolien toimintaa Lähi-idässä sekä mongolien ja muslimien ismailiittisen suuntauksen, assassiinien, välistä kamppailua. Mongolit murskasivat tuon poliittisista murhistaan kuuluisan lahkon vuonna 1256.

Mayn teos jakaantuu yhdeksään lukuun. Ensimmäisessä luodaan katsaus mongolien imperiumin syntyyn ja kehitykseen, toisessa tarkastelun kohteena on mongoli-armeijan rekrytointi ja organisaatio, kolmannessa sotilaiden koulutus ja varustus, neljännessä armeijan huolto, viidennessä sen taktiikka ja kuudennessa johtajuus. Seitsemännessä luvussa May käsittelee mongolien eriluonteisia vastustajia. Kahdeksannessa hän erittelee esimerkkien kautta, millaista oli taistella mongoleja vastaan. Yhdeksännessä luvussa May odotetusti pohtii mongolien armeijan rakenteen ja sodankäynnin tapojen jälkivaikutusta.

Teos ei ole mitään kronologista sotahistoriaa, ja sen systemaattinen jaottelu osoittaa, että se soveltuu hyvin hakuteokseksi. Se on pitkälti synteesi aiemmasta tutkimuksesta eikä May juurikaan polemisoi sitä vastaan, vaikka hän tuokin pitkin matkaa esiin omat näkemyksensä, tulkintansa ja osin myös omat tutkimustuloksensa. Mayn teoksen arvo perustuu paljolti sille, että mongolien sodankäynnistä ei ole julkaistu ennen kattavia monografioita.

Kyseessä on osin sama ongelma, mikä liittyy kunnollisten Tšingis-kaania koskevien tutkimusten vähäisyyteen. Suurvaltakauden mongolien tutkijalta vaaditaan ni-

1. Timothy May (2007) *The Mongol Art of War. Chinggis Khan and the Mongol Military System*. Westholme. Yardley, Pennsylvania, 216 s.

mittäin todella monipuolista kielitaitoa. Mongolin kieli ei ole siinä olennaisinta, vaan ennen kaikkea ympäröivien sivilisaatioiden kielet – mm. kiina, persia, arabia, armenia, venäjä ja latina – joilla alkuperäislähteet yleensä kirjoitettiin. Toisaalta mongoli-imperiumi oli alueeltaan niin laaja ja sen kesto pitkä, että kokonaisuudesta on jo siksi vaikea laatia.²

Tehokas armeija

May yhtyy yleiseen näkemykseen, että tärkein tekijä mongolien sotalaitoksen synnys- ja voimassa oli sen organisatorinen ja hierarkkinen uudistaminen Tšingis-kaanin valtakaudella (1206–27). Armeija jaettiin desimaalijärjestelmän pohjalta 10, 100, 1000 ja 10 000 miehen osastoihin, joilla jokaisella oli oma johtajansa. Käytäntö omaksuttiin Pohjois-Kiinan puolinomadisilta kansoilta.

Edelleen Tšingis-kaani näyttää pyrkinneen määrätietoisesti rikkomaan Mongolian alueen paimentolaisten jakautumisen eri heimoihin ja klaaneihin, jolloin armeijan osastoja alettiin muodostaa eri etnis-kielellisistä ryhmistä. Hän kehitti myös hallitsijalle henkivartioston. Aluksi siihen kuului vain muutamia satoja miehiä, mutta Khubilai-kaanilla (1260–94) heitä oli jo 12 000. Henkivartiosto sitoi eri taustoista tulevat jäsenensä uskollisuuden sitein suurkaaniin ja koulutti kykenevempiä heistä armeijan johtajiksi. Mayn mukaan tämä kaikki saattaa olla osoitus Tšingis-kaanin ns. sotilaallisesta neroudesta.

Poikkeuksellista aikakauden feodaali- ja maaorja-armeijoihin verrattuna oli, että mongoli-armeijassa jokainen yksittäinen sotilas tai johtaja kykeni syntyperästään riippumatta kohoamaan armeijan hierarkiassa kykijensä ja saavutustensa perusteella korkeaan asemaan. Toisaalta epäonnistumisista rangaistiin usein hyvinkin ankarasti. Aristokratian osittainen syrjäyttäminen aikaansai varmasti kiitollisuutta ja lojaaliutta sotilaissa ja edisti siten armeijan yhtenäisyyttä ja taistelutahtoa. *Mongolien salaisessa historiassa*, 1240-luvulla loppuunsaatetussa mongolien eepissä kronikassa Tšingis-kaani julistaa, että kaikki huopateltoissa asuvat ovat yhtä mongolien kansaa erotuksena niihin,

joilla on asumuksissaan puiset ovet (= kaupunkilaiset ja talonpojat).

On kuitenkin muistettava, että jatkossa mongolien sotajoukot koostuivat pääosin aivan muista kuin Mongolian alueen paimentolaisista. Aluksi sotaväkeä saatiin Euraasian muista paimentolaisista, mutta myöhemmin sitä hankittiin myös alistetuista kirjakulttuureista aina armenialaisista kiinalaisiin. Mongolien hyökkäys etenikin kuin lumivyöry. Kun jokin kansa saatiin kukistettua sen joukot liitettiin osaksi nomadien armeijaa, jonka johtavan kerroksen ja ytimen muodostivat mongolit. Käytännölliset mongolit myös uudistivat armeijaansa liittämällä siihen insinööri- ja käsityöläisosastoja teiden, siltojen ja linnakkeiden rakentamiseen sekä sotaväkeä pelkästään vakiinnuttamaan valtaa vallatuille alueille. Lääkinnästä vastasivat mongolien omat šamaanit sekä muiden kulttuurien lääkärit.

Mongolit katsoivat, että syksy oli parasta aikaa sodankäynnille, koska vihollisen talonpojat olivat tuolloin sidottuja sadonkorjuuseen ja mongolien hevosille riitti laidunta. Sitä paitsi pakkaseen tottuneiden mongolien oli hyvä jatkaa hyökkäystä talvella, jolloin jäätyneet vesistöt oli helppo ylittää. Mongolien armeijaa seurasivat aina kuormastot sekä lammas- ja vuohilaumat. Sotilaille oli mukanaan leilillinen vettä, kattila ja kuivattua lihaa. Tammoista lypsettiin maitoa, josta valmistettiin paimentolaisille elintärkeitä maitotuotteita kuten käytettyä tammamaitoa eli kumissia. Ruokaa hankittiin matkan varrelta tietenkin myös ryöstämällä, verottamalla ja metsästämällä. Mongolien hevoset olivat pienikokoisia, mutta erittäin sitkeitä. Jokaisella sotilaalla oli viitisen hevosta, joita vaihdettiin taistelun kuluessa. Ne olivat usein tammoja, mutta myös neljän vuoden iässä kuohittuja ruunia, joita oli helppo hallita. Euroopassa taistelukenttää hallitsivat suuret oriit, jotka myös purivat ja potkivat).

2. Keskeisimmät mongolien sotalaitosta koskevat tutkimukset ovat olleet lähinnä artikkeleita. Kaiken Tšingis-kaani -tutkimuksen peruskivi on puolestaan Paul Ratchnevskyn *Činggis-Khan. Sein Leben und Wirken*. (Münchener ostasiatische Studien; Band 32) Wiesbaden 1983, (engl. 1991).

Sotajoukkojen mukana kulkivat kaikkien mahdollisten uskontojen pyhät miehet idän kristittyjen papistoa myöten. Sodankäynnille oli saatava paitsi mongolien omien jumaluuksien kuten Ikuisen Taivaan myös kaikkien muiden kansojen ylikuonnollisten voimien ja olentojen suojelus. Niitä yritettiin myös hyödyntää. Lähteissä on useitakin mainintoja, miten mongolien šamaanit onnistuivat manaamaan päiväkausia kestäneitä rajuilmoja ja kesällä jopa lumimyrskyjä, jotka yllättivät vihollisen. Mongolit oleskelivät niiden aikana hyvässä suojassa ja sään tyyntynyt nujersivat sekasortoon joutuneen vastustajansa.

Mongolit pyrkivät välttämään turhia, voimia kuluttavia yhteenottoja. Tämä juontui todennäköisesti heidän alun perin vähäisestä lukumäärästään. Ehkä siksi mongolien sodankäynnin yhdeksi muodoksi oli kehittynyt laskelmoitu terrori ja joukkomurhat, joilla vastustajat yritettiin saada antautumaan ennalta. Mikäli esimerkiksi viholliskaupunki jouduttiin valtaamaan, sen asukkaista jätettiin tuskin ketään eloon. Jo 1200-luvun alussa Temüdžin (tuleva Tšingis-kaani) oli antanut määräyksen, että taistelun kuluessa ei saanut ilman lupaa pysähtyä nomadien perinteiseen tapaan ryöstelemään. Vihollisarmeijat pyrittiin tuhoamaan täydellisesti ja myös kaikki pakenevat yritettiin surmata. Erityisen tärkeätä oli surmata vihollisen johtajat, joita erityisosastot saattoivat ajaa takaa satoja, joskus tuhansiakin kilometrejä.

Taitavat sodankävijät

Euraasian aroja ympäröivät sivilisaatiot venäläisistä kiinalaisiin olivat tottuneet taistelemaan ratsastavia paimentolaisjousimiehiä vastaan. Mongoliarmeijat olivat kuitenkin edeltäjiään huomattavasti kurinalaisempia. Ilman huolellista tietojen keruuta ja ennakoivaa valmistelua ei toteutettu yhtäkään operaatiota, joista laajimmat valmisteltiin suuren johdolla suuressa *kuriltaissa*. Vastustajien hajanaisuutta käytettiin aina hyväksi, ja usein esimerkiksi muslimit ja kristityt yritettiin saada toisiaan vastaan. Hyökätessä toimittiin nopeasti ja koordinoitusti erilläänkin olevien joukko-osastojen tu-

kiessa toisiaan. Tarvittaessa komentajilla oli pienimmissäkin yksiköissä mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin ja suunnitelmien muutokseen. Taistelun kuluessa päähyökkäyksen suuntaa saatettiin yllättäen vaihtaa. Toisinaan peräännyttiin päiväkausiakin, jolloin takaa-ajavan vihollisen muodostelmat hajosivat. Ennalta valitulle paikalle järjestettiin vastahyökkäys, johon osallistuivat myös viholliselta piilossa olleet reservit.

Mongolit ja paimentolaiset olivat yleensä parempia jousen käyttäjiä kuin vastustajansa. Jo siksi lähitaistelua vältettiin. Mongolien pääase oli komposiittijousi, jonka kaaheen oli yhdistetty liimaamalla puuta ja sarvea ja jonka kantama oli 300–500 metriä. Tosin näin pitkälle ampuminen vaati käsi-voimia, ja varsinainen taistelu, jossa vastustajat surmattiin nuolin käytiin korkeintaan 150 metrin etäisyydeltä. (Eurooppalaisen varsijousen kantama oli 75 metriä ja myöhäiskeskiajalla käytetyn pitkän jousen 220 metriä). Mongolit taistelivat nuolisatein, ja yleensä tähdättiin vain tietylle alueelle. Toisinaan ammuttiin maastakin, mutta usein käytettiin ns. karakolointi-taktiikkaa, jolloin ratsuväenosasto ampui kaikki nuolensa 40–50 metrin päässä vihollisesta. Sen jälkeen vetäydettiin ja uusi osasto tuli aina tilalle. Taktiikka muistuttaa pistoolein varustautuneen ratsuväen toimintatapaa 1600-luvun Euroopassa.

Kaupunkien valloitus oli mongoleille ymmärrettävästi alkuun ongelma. Mongolit osasivat kuitenkin omaksua taktiikoita ja tekniikoita, jotka eivät periytyneet paimentolaisuudesta. Pian alettiin hyödyntää erityisesti kiinalaisten ja muslimien asiantuntemusta piiritystilanteissa. Katapultit, muurinmurtajat, tunnelit, läheisten jokien patoaminen ja myöhemmin tykistö tulivat tutuiksi. Hyökkäys luhistuneeseen kaupunkiin tehtiin useimmiten yöllä menetysten välttämiseksi. Itse mongolit osallistuivat yleensä vasta lopulliseen taisteluun.

Oikeastaan vain Egyptin orjastaustaiset mamelukit sekä Japanin samurait, aikakauden taitavimmat ja parhaiten koulutetut ammattisotilaat, kykenivät 1200-luvulla voittamaan mongolit. Tosin Pohjois-Kiinan Jintakunnan nujertaminen vei mongoleilta

25 vuotta ja eteläisen Songin kukistamiseen kului yli 40 vuotta. Jälkimmäistä vallattaessa mongolit joutuivat perustamaan ensi kertaa oman laivastonsa. Toisaalta esimerkiksi Venäjän ruhtinaskunnat vallattiin kolmessa vuodessa. Pahimman iskun mongolit aiheuttivat ehkä islamilaiselle maailmalle, kun Keski-Aasian sulttaanikunnat kukistettiin ja lopulta vuonna 1258 vallattiin Bagdadin abbasidi-kalifaatti. Läntiset ristiretket olivat muslimille pientä tämän rinnalla.

Mongolien hyökkäykset ympäröiviä sivilisaatioita vastaan muuttuivat jo Tšingis-kaanin aikana ryöstelystä valloituksiksi, ja vastustajien tuhoaminen vaihtui verotukseksi ja järjestelmälliseksi uusien alueiden imperiumiin liittämiseksi. Silti vasta Tšingis-kaanin pojan ja seuraajan Ögödein valtakaudella (1229–41) mongolit omaksuivat Mayn mukaan ajatuksen maailmanvalloituksesta. Tämä oli jo mahdollistakin, sillä viimeisen, ainakin nimellisesti koko valtakuntaa hallinneen suurkaanin Möngken aikana (1251–59) mongolien sotajoukoissa oli jo noin miljoona miestä.

Mongoli-imperiumien luominen aiheutti miljoonien ihmisten kuoleman ja monien korvaamattomien kulttuuriarvojen tuhoutumisen. Tässä ei ole kuitenkaan mitään poikkeuksellista. Kaikilla imperiumeilla antiikin Roomasta 1900-luvun Neuvostoliittoon on oma verinen menneisyytensä. Mongoli-imperiumissa vallitsi kuitenkin tietty oikeudellisesti-sotilaallinen järjestys sekä erilaisten uskontojen ja elämäntapojen hyväksyntä. Sen suuruudenaikaa sävyttikin ajoittain *Pax Mongolica*, rauhan aika, mikä loi yhteyksiä toisilleen usein tuntemattomien kulttuurien, kansojen ja uskontojen välille. Mongoli-imperiumi välitti henkisiä, taloudellisia ja teknologisia innovaatioita ja avarsi maailmankuvaa kaikkialla tunnetussa maailmassa, millä on ollut maailmanhistoriallinen merkitys.

Viimeisessä luvussa May tarkastelee mongolien vaikutusta sodankäynnin kehitykseen. On tunnettua, että Venäjän ruhtinaskunnat omaksuivat taktiikkaa ja aseistusta mongoleilta. Välittäjinä toimivat osin niiden joukkoihin kuuluneet paimentolaisliittolaiset, tataarit ja kalmukit. Myöhemmin kasaakoilla oli tämä asema. Myös kiinalaisperäinen mongolien posti- ja kyytilaitos *jam* otettiin käyttöön, mikä uudisti sodankäyntiin liittyvän tiedonvälityksen. Mihail Ivaniinin mongolien ja muiden Keski-Aasian paimentolaisten sodankäyntiä käsittelevä teos vuodelta 1846 oli Neuvostoliiton sotilasakatemioiden tärkeänä oppikirjana vielä toisen maailmansodan aattona. Lännessäkin sodankäynnin teoreetikot, kuten B. H. Liddell Hart ja Heinz Guderian, olivat ennen toista maailmansotaa kiinnostuneita mongolien antamasta esikuvasta erityisesti panssarisodankäynnissä. Tämä kirjan viimeinen luku on kuitenkin enemmän essee, eikä vastaa tutkimukselta tasoltaan teoksen muuta antia.

Mayn teokseen sisältyy myös kuvallitte, analyysejä ja kaavioita taisteluista, pienoiselämäkertoja mongolikomentajista sekä hyödyllinen terminologinen luettelo. Kriittikiä voitaneen esittää teoksessa esiintyvälle englanninkielisen tutkimuksen ylivalle, sillä aivan olennaista suurvaltakauden mongolien historiaa käsittelevää tutkimusta julkaistaan myös lukuisilla muilla kielillä. May ei esimerkiksi viittaa lainkaan saksankieliseen tutkimukseen, vaikka sen asema on hyvin keskeinen mongolistiikassa. Tällainen englannin kielen hegemonia on kuitenkin tavanomaista vähänkään laajempaa lukijakuntaa tavoittelevassa angloamerikkalaisessa tutkimuksessa. Joka tapauksessa Mayn teos on alueestaan selkeä, uraa uurtava esitys, jota ei voi sivuuttaa ja joka kuuluu itseoikeutetusti suomalaistenkin sota-historioitsijoiden käsikirjastoon. ■